

Stálá konference ředitelů: Jak mluvit s dětmi ve škole o válce?

1. Je v pořádku, když děti sledují zprávy o tragédiích nebo válkách v médiích?

Je především věcí rodičů, aby rozhodli, jaké informace nebo pořady jsou pro jejich děti vhodné. Přílivu nechtěných informací se ale dá zabránit jen obtížně. Než nějaké záznamy je proto lepší, když rodiče informace s dětmi společně sdílejí. Dětem tak mohou pomoci situaci vysvětlit a pochopit. Jako učitelé jim můžeme doporučit, aby sledování zpravodajství o násilných nebo tragických událostech bylo pod jejich kontrolou. Bez ohledu na věk dítěte je vědecky prokázána korelace mezi zvýšenou pravděpodobností posttraumatických stresových poruch, úzkostí a depresí a sledováním násilí v médiích.

Jaké informace nebo pořady jsou pro děti vhodné, rozhodují rodiče.

2. Jak staré děti jsou připraveny mluvit o válce?

Většina dětí ve věku od tří let má potřebu hovořit nejen mezi sebou ale i s dospělými o věcech, které právě zažívají. Chtějí mluvit s těmi, kterých se nebojí a kterým mohou důvěřovat. V médiích se denně otevírá téma války a lze očekávat, že o tom i takto malé děti vědí. Je také velmi pravděpodobné, že mohou mít zkreslené představy o nebezpečí, které jim hrozí. Zejména menší děti často kombinují fakta překvapivým způsobem. Tyto konstrukce mohou zvýšit jejich obavy a strach: „Letadla v televizi shazují bomby, takže je třeba se schovávat před letadly, která letí nad naším domem.“ Chybnou kombinaci a interpretaci faktů přenáší do silných pocitů a konstrukcí, o něž se s dospělými vážají podělit. Proto je důležité, abychom při výuce vytvářeli dětem dostatek prostoru, kde se budou moci podělit i o věci, které s momentálním obsahem výuky nesouvisí.

Většina dětí ve věku od tří let má potřebu hovořit o věcech, které zažívají, s těmi, kterým mohou důvěřovat.

3. Je správné téma války s dětmi přímo otevírat?

Nezatěžujme děti informacemi, na které nemusí být připraveny. Nejlepším přístupem je pozorně naslouchat spontánním otázkám a komentářům dětí a teprve poté na ně reagovat. Možná máme pocit, že se sami v chápání informací o válce dostatečně neorientujeme. To ale nevadí, nemusíme být odborníci na všechna fakta, abychom dětem mohli naslouchat. Není vhodné, aby pedagog zahajoval konverzaci s dětmi tím, že jim udělá přednášku o válce, a poté je vyzve k diskusi. Nechme na dětech, aby své obavy vyjadřovaly svými slovy a vytvářejme pouze bezpečné prostředí pro jejich projevení. Pokud vážné téma nezmíní, neotevírejme ho. Pokud cítíme, že by ho děti rády otevřely, ale ostýchají se, pozvěme je ke konverzaci otázkou, např. „Jak se cítíš, když slyšíš, co se dnes děje ve světě a na Ukrajině?“ Součástí bezpečného prostředí je i dodržování obvyklých školních rituálů. Ty ubezpečují děti v tom, že jejich svět, jak ho znají, není válkou zcela rozvrácen.

Nezatěžujme děti informacemi, na které nemusejí být připraveny.

4. Nebudeme děti jen více děsit, když s nimi o tom budeme mluvit?

Určitě ne, pokud budeme dětem především naslouchat. Bez ohledu na to, jak děsivé jsou některé pocity, pro děti je mnohem děsivější, že s nimi o jejich pocitech není nikdo ochoten mluvit. Pokud o válce odmítáme mluvit z důvodu, že je to pro děti příliš děsivé nebo znepokojivé, způsobujeme jim nejistotu. Nejsou si jisty, zda jsme schopni se o ně v obtížných situacích postarat. Jako učitelé jsme vnímavé a citlivé osoby, ale v těžkých chvílích musíme být dětem především oporou. Někým, kdo události nezlehčuje, hluboce je vnímá, ale dětem hlavně dodává pocit jistoty.

Používejme především naslouchání a budme dětem oporou.

5. Je vhodné mluvit s dětmi o svých vlastních pocitech?

Na jednu stranu je vhodné, abychom my dospělí dali najevo, že se aktivně zajímáme o stav světa, na druhou stranu nesmíme dětem vnucovat své pocity. Pro citlivější učitele je to těžké a hrozí, že jejich citovost převáží nad profesionalitou. Je nebezpečí, že děti začneme zatěžovat svými starostmi a vyvolávat v nich nové otázky a strachy. Děti tak navíc získají zatěžující pocit, že se o nás a naše pocity musejí postarat. Pak přestaneme slyšet, co nám děti říkají, a zamotáváme se do vysvětlování pocitů nás, dospělých. Odpovídáme pak na otázky, které nebyly položeny, poskytujeme informace, které si nikdo nepřál, a uspokojujeme pouze vlastní potřeby. To ale neznamená, že jako vnímaví učitelé musíme být pasivní nebo neosobní. Pozorné naslouchání je totiž velmi aktivní a náročný proces, který nebrání sdílet pocity druhých. Pro děti je podstatné, zda jsme ti, kteří jim v těžkých časech budou na blízku a dokážou jim pomoci. Nejen ti, kteří se s nimi dělí o své vlastní pocity.

Dejme dětem najevo, že se aktivně zajímáme o stav světa, ale nevnučujeme jim svoje pocity.

6. Jaké je efektivní a účinné naslouchání dětem?

Když budeme dětem naslouchat, nepředstírejme, že je posloucháme, ale opravdu vnímejme, co říkají. Buďme pozorní a snažme se pochopit jejich pohled. Nedělejme soudy o tom, co říkají. Neřešme, jak zdánlivě hloupá, naivní nebo nelogická se nám jejich slova mohou zdát. Nastavme se na skutečný respekt k druhému, který něco říká – a je jedno, že je malý, neznalý a méně zkušený. Pokud něčemu neporozumíme, požádejme dítě, aby nám to vysvětlilo. Děti nejsou vždy schopny vyjádřit, co si myslí nebo co cítí, a to, co říkají, pro ně nemusí vždy znamenat totéž, co pro nás dospělé. Někdy to vyžaduje trochu jemného zkoumání, abychom zjistili, co se skrývá za počátečními slovy, která vysloví. Použijme ke zkoumání otázky typu: "To je zajímavé, můžeš mi o tom říct víc?", "Co myslíš tím...?" nebo "Jak dlouho se tak cítíš...?". Dobré naslouchání také znamená věnovat pečlivou pozornost věcem, které děti neříkají. Vnímejme jejich neverbální sdělení, odečteme je z výrazu obličeje, gesta nebo držení těla.

Kladením otevřených otázek se dozvíme nejvíce.

7. Co když děti nechtějí o současné válce mluvit?

Pokud klademe dobré otázky a děti zjevně nemají zájem mluvit o určitých problémech, netlačme na ně. Sdělme jim pouze, že bereme ohled na to, jak se cítí, a že mají náš respekt k právu nemluvit o něčem, o čem mluvit nechtějí. Některé děti to nezajímá, pro jiné může být sdílení toho, co cítí, snáze vyjádřeno jiným médiem než mluvením, například hrou, kresbou. A některé se zdráhají mluvit, protože přemáhají pocity strachu a zmatku. Starší žáci nebo studenti se mohou zdráhat mluvit, pokud vidí, že učitelé mají evidentně odlišné názory a mají obavu, že dospělí se jim budou snažit své přesvědčení vnutit.

Sdělme dětem, že respektujeme jejich právo nemluvit o věcech, o kterých mluvit nechtějí.

8. Jak emotivní diskuzi o válce správně ukončit?

Existuje široká škála emocí, jak děti na vážné události reagují. Některé budou smutné, budou mít strach o sebe i své blízké, jiné budou zmatené, události jim nebudou dávat smysl, ostatní budou reagovat hněvem, neklidem a vzrušením a jiné nebudou reagovat vůbec. Pocity nejmenších a dětí na prvním stupni se budou točit obvykle kolem otázek bezpečí. Pro starší děti jsou typické otázky spravedlnosti a péče o druhé. Uzavření diskuzí o pocitech je někdy obtížné a spíše než se snažit téma za děti shrnout nebo je falešně uklidnit, je lepší jim jednoduše poděkovat za to, že se tak hluboce podělily o své pocity a potvrdit, jak moc si vážíme jejich otevřenosti a jejich zájmu o svět kolem.

Společná diskuze nemusí nutně končit jednoznačným závěrem.

9. Co když se děti rozhodnou, že chtějí něco s válkou udělat?

Nejúčinnějším lékem na úzkost, strach nebo bezmoc je akce. Zapojme se, pokud od dětí vzejde požadavek na nějaký angažovaný čin. Může to být podpora spolužáků, kterých se válka týká, dobročinná sbírka, benefiční koncert apod. Nezapomeňme pak děti seznámit s tím, že i my jsme v nějaké oblasti dobrovolné pomoci zapojení. Děti nás potřebují v této době vidět aktivní a ne pochybující nebo rezignované. Je důležité, aby děti vytvářely a realizovaly takové akce, na kterých se samy rozhodnou podílet. Mějme na paměti, abychom je neovlivňovali směrem k aktivitám, které bychom rádi viděli, kdyby dělaly, nebo k těm, ve kterých se my již angažujeme. Děti mají právo na svobodné vyjádření svého názoru a jedním ze základních cílů vzdělávání je podporovat jejich aktivní účast na budování demokracie. Připravme se proto na to, že se žáci např. na druhém stupni mohou rozhodnout i demonstrovat, vyrábět plakáty, organizovat protesty a další aktivity. My je při jejich rozhodnutí a v pocitu odpovědné samostatnosti jen doprovázejme. Může to být pro nás velmi poučná pedagogická zkušenost.

Umožněme dětem, aby jim jejich vlastní aktivita pomohla zahnat strach.

10. Co dělat, když mám ve třídě děti z napadené i agresorské země?

Úkolem školy je aktivně předcházet slovním a fyzickým útokům, napadání kohokoliv za příslušnost k národnosti nebo rase a vést naopak děti ke vzájemné úctě, respektu a názorové snášenlivosti. V době válečného konfliktu je třeba dát jasně najevo, že děti nikdy nejsou odpovědné za to, co činí jejich domovské státy nebo jejich dospělí vládní a vojenští představitelé. To se týká i jejich rodičů. Ne všichni lidé z agresorské země s válkou souhlasí a sami mohou být také oběťmi. Upozorňujeme, že součástí každé války jsou i dezinformační kampaně a fámy, které se snaží destabilizovat společnost a falešně zobecňovat vinu jednotlivých skupin lidí. Jedním ze způsobů, jak předcházet stereotypnímu myšlení, je vést děti ke kritickému myšlení, umění dialogu a podpoře spolupráce oproti konkurenci a vzájemnému soutěžení. Je důležité i jasně odmítat jakékoliv nadávky a posměšky, které zlehčují násilí, netoleranci a stigmatizaci druhých. Slova, kterým dovolíme, aby vyšla z našich úst, se spolupodílejí na činech, kterých se pak dopouštíme.

Vysvětlujeme, že za zlo mohou vždy konkrétní lidé, ne celé národy.

Tento text byl zpracován na základě příručky vydané Educators for Social Responsibility (ESR) a dalších odborných textů. ESR je národním lídrem v reformě vzdělávání se sídlem v Cambridge ve státě Massachusetts. Jde o národní neziskovou organizaci založenou v roce 1982 s cílem posílit ve školách výuku společenské odpovědnosti a vedení mladých lidí k rozvíjení jejich přesvědčení a dovedností k formování bezpečného, udržitelného a demokratického světa.

Text byl přepracován Stálou konferencí ředitelů pro potřeby učitelů českých škol v době napadení státu Ukrajina Ruskou federací v roce 2022.

O Stálé konferenci ředitelů (SKŘ)

Stálá konference ředitelů vznikla v rámci projektu Systém podpory profesního rozvoje učitelů a ředitelů (SYPO), který je realizován Národním pedagogickým institutem ČR (NPI ČR) a na jehož financování se podílí MŠMT a EU.

Členy Stálé konference ředitelů jsou významné osobnosti vzdělávací sféry z celého spektra druhů škol. Mezi členy jsou zkušení ředitelé škol i zástupci ředitelů a dále představitelé MŠMT, OPŘO, VŠ, zřizovatelů škol a odborné veřejnosti. Vedou diskuze bez ohledu na školu, ve které působí, na příslušnost ke své profesní asociaci, na své politické preference nebo pracovní ambice. Vyjadřují se k aktuálním celospolečenským tématům a usilují o svobodné, nezávislé a důstojné postavení ředitele školy jako lídra pedagogického procesu.

JAK MLUVIT S DĚTI VE ŠKOLE O VÁLCE

- 1 JE V POŘÁDKU, KDYŽ DĚTI SLEDUJÍ ZPRÁVY V MÉDIÍCH?**

Jaké informace nebo pořady jsou pro děti vhodné, rozhodují rodiče. Přílivu nežádoucích informací se zabránit nedá a lepší než zákazy je sdílení zpráv společně s dětmi. Rodiče jim tak mohou informace dávkovat a pomáhat jim v jejich pochopení.
- 2 JAK STARÉ DĚTI JSOU PŘIPRAVENY MLUVIT O VÁLCE?**

Většina dětí ve věku od tří let má potřebu hovořit o věcech, které zažívají, s těmi, kterým mohou důvěřovat. Děti fakta vnímají a kombinují jinak, než my dospělí. Tyto interpretace pak mohou zvýšit jejich obavy a strach. Vytvářejme při výuce prostor, aby se o své pocity a názory mohly podělit, třeba i na úkor probíraného učiva.
- 3 JE SPRÁVNÉ TÉMA VÁLKY S DĚTI PŘÍMO OTEVÍRAT?**

Nezatěžujme děti informacemi, na které nemusejí být připraveny. Pokud děti vážné téma nezmíní, neotevírejte ho. Naslouchejte jejich spontánním komentářům a teprve poté reagujte. Vytvářejme jim bezpečné prostředí tím, že dodržujeme obvyklé školní rituály.
- 4 NEBUDEME DĚTI JEN VÍCE DĚSIT, KDYŽ S NIMI O VÁLCE BUDEME MLUVIT?**

Používejme především naslouchání a budme dětem oporou. Bez ohledu na to, jak děsivé jsou některé pocity, pro děti je mnohem děsivější, když s nimi o jejich pocitech nikdo nemluví. Buďme pro děti někým, s kým mohou o událostech mluvit, kdo věci nezlehčuje, ale dětem dodává především pocit bezpečí.
- 5 JE VHODNÉ MLUVIT S DĚTI O SVÝCH VLASTNÍCH POCITECH?**

Dejme dětem najevo, že se aktivně zajímáme o stav světa, ale nevnučujeme jim svoje pocity. Abychom u dětí nevyvolali nové otázky a strachy, volme raději pozorné naslouchání. To je velmi aktivní a náročný proces, který nebrání ve sdílení pocitů s druhými. Ať máme pocity jakékoliv, pro děti je podstatné, zda jim umíme být v těžkých časech oporou.
- 6 JAKÉ JE EFEKTIVNÍ A ÚČINNÉ NASLOUCHÁNÍ DĚTEM?**

Kladením otevřených otázek se dozvíme nejvíce. Nesudme zdánlivě naivní nebo nelogická vyjádření. Nastavme se na skutečný respekt k druhému, který něco říká – a je jedno, že je malý, neznalý a méně zkušený. Pokud něčemu neporozumíme, požádejme o vysvětlení. Pozornost věnujme také neverbálním sdělením.
- 7 CO KDYŽ DĚTI NECHTĚJÍ O SOUČASNÉ VÁLCE MLUVIT?**

Sdělte dětem, že respektujeme jejich právo nemluvit o věcech, o kterých mluvit nechtějí. Některé děti téma nezajímá, jiné nechtějí mluvit, protože přemáhají strach a zmatek, další se zdráhají, pokud vidí odlišné názory učitelů. Umožňme dětem vyjádřit své pocity jinak, než mluvením. Snadněji to jde například hrou nebo kresbou.
- 8 JAK EMOTIVNÍ DISKUZI O VÁLCE SPRÁVNĚ UKONČIT?**

Společná diskuze nemusí nutně končit jednoznačným závěrem. Pocity menších dětí se obvykle točí kolem otázek bezpečí, pro starší jsou typické otázky spravedlnosti a péče o druhé. Uzavřít diskusi bývá obtížné. Proto raději poděkujeme za otevřenost podělit se o své pocity a oceňme otevřenost i zájem o věci veřejné.
- 9 CO KDYŽ SE DĚTI ROZHODNOU, ŽE CHTĚJÍ S VÁLKOU NĚCO UDĚLAT?**

Umožňme dětem, aby jim jejich vlastní aktivita pomohla zahnat strach. Nejúčinnějším lékem na úzkost, strach nebo bezmoc je akce. Pokud od dětí vzejde požadavek na nějaký angažovaný čin, podpořme je. Neovlivňujeme je a nechme vše na nich. Připravme se např. na to, že žáci na druhém stupni se mohou rozhodnout demonstrovat, vyrábět plakáty atd. Pokusme se je při jejich rozhodnutí a v pocitu odpovědné samostatnosti pouze doprovázet.
- 10 CO DĚLAT, KDYŽ MÁM VE TŘÍDĚ DĚTI Z NAPADENÉ I AGRESORSKÉ ZEMĚ?**

Vysvětlujme, že za zlo mohou vždy konkrétní lidé, ne celé národy. Vedme děti ke vzájemné úctě, respektu a názorové snášenlivosti. Dejme jasné najevo, že děti nejsou nikdy odpovědné za to, co činí jejich domovské státy nebo jejich dospělí vládní či vojenští představitelé. To se týká i rodičů. Upozorňujme na možné dezinformační kampaně, vedme děti ke kritickému myšlení, umění dialogu a podpoře spolupráce. Jasné odmítejme nadávky a posměšky.

Text byl zpracován **Stálou konferencí ředitelů** na základě příručky **Educators for Social Responsibility** a dalších odborných textů.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

